ОТПЕЧАТЪКЪ

ПИСМА ЗА МАКЕДОНИЯ

Отговоръ на г. Я. САКЪЗОВЪ

Savoir c'est prévoir.
Да знаешъ работитѣ, значи — да прѣдвидишъ.
Огюстъ Контъ.

Написа
Христо Матовъ.

София
Печатница на Георги М. Чомоневъ
1910.

Прѣдговоръ.

Миналата година по врѣме на реакцията въ Цариградъ, бидейки въ Скопйе, прочетохъ въвъ в. „Камбана“ статия отъ г. Я. Сакъзовъ, въ която се подканяше България да се възползува отъ момента и да дѣйствува съсъ сички свои дипломати и *войски*, та да наложи на турцитѣ самоуправление на Македония. Израдвахъ се, разбира се, като видѣхъ така да се произнася шефътъ на широкитѣ социалисти, та веднага писахъ на единъ приятель да го поздрави за правилното сфащане на работитѣ, а на други пъкъ прѣпоржчахъ да обърнатъ внимание на тоя социалистически зовъ и да сторатъ сичко възможно, за да добие реаленъ изразъ.

Подиръ, като се наложиха младотурцитѣ въ Цариградъ, послѣдваха въ „Камбана“ други статии, въ които г. Я. Сакъзовъ, безъ да се сърди за изгубения моментъ, прѣпоржчва на България не политика на очекване или дебнене другъ благоприятенъ моментъ, ами политика на довѣрие и бл[illegible] склонность поне за извѣстно врѣме. И въ подкрѣпа на [illegible]поржчваната политика статиитѣ сѫ пропарени съ възгледи, които нерѣдко си противорѣчатъ и не се схождатъ съ дѣйствителностьта. Това ме накара изново да пиша на сжщия приятель, да му кажe въ смисълъ, че много грѣши като дава вѣра на хуриетчиитѣ, че въ Турция сѣ ще стават изненади и, ако така се увлича отъ отдѣлни моменти, ще има често да си мѣни политиката.

Слѣдъ туй г. Сакъзовъ излѣзна съ нова статия („Камбана отъ 25 Май), озаглавена „Двѣ думи за македонскитѣ дѣйци“, въ която между друго не безъ право ни натяква, че не сме излизале въ печата да ни чуятъ, що мислимъ, и въ която поддържа като по-правилно послѣдното си становище на довѣрие и благосклонность къмъ Турция. Намислихъ тогазъ писмено да му изкажа мнѣнието си върху сички по-характерни мѣста изъ неговитѣ статии: приготвихъ тие писма и му ги изпратихъ съ молба да остане въ тайна името ми, за да не пострадамъ отъ турскитѣ власти. Сега пъкъ, имайки прѣдъ видъ сгжстенитѣ политически събития и намирайки се вънъ отъ Турско, счетохъ за нужно да дамъ на тие писма гласность чрѣзъ печата.

София, 16 Августъ 1910 г.

Х. Матовъ.

ПИСМО I.

На 11 Априль (в. Камбана бр. 526) г. Я. Сакъзовъ прѣпоржчва: „*Сега е моментътъ* съ излизане на една политика, която . . . *да наложи* на тѣхъ (младотурцитѣ) съгласието за самоуправлението на нѣкои европейско — турски области . . . *Сега е моментътъ* и на княжество България съсъ всички негови управители, дипломати, *войски*«. *)

На 13 Априль (в. Камбана бр. 527) говори: „За да подкрѣпатъ своята вѣра въ спасителната сила на свободата и конституционнитѣ учрѣждения, младотурцитѣ *можеха да обрекатъ* на Македония самоуправление . . .“ По горѣ *се налага* съгласие за самоуправление, а сега се иска само *обричане*.

На 30 Априль: »Повече отъ това турската революция не може да даде“. Като не може да даде младотурцитѣ нѣма [illegible] обѣщаятъ самоуправление (макаръ че „отъ обѣщаване кѫща не се разваля“) или пъкъ ще ти обѣщаятъ, *за да те излъжатъ*; даже искрено да ти обѣщаятъ, въ края на краищата ще излѣзне, че сѫ те излъгале, защото и сами сѫ се лъгале, — не сѫ познавале дѣйствителностьта. Но младотурцизма — военна класа — *»иска да прокара въ живота само това, което може да се закрѣпи занапрѣдъ“*, (Камб. 10 Апр.) и за туй нѣма да ти обѣщае самоуправление и нѣма да ти го даде (доброволно, разбира се, освѣнъ ако му го *наложишъ*, както искаше авторътъ прѣди 20-на дни — на 11 Априль).

На 3 Май вече не се иска ни да се обѣщае, ни да се наложи самоуправление; иска се само земя за селското население, селска милиция (=стража, национ. гвардия), участие най-голѣмо въ комуналния и околийския животъ и обсѫждане политически въпроси. Тие искания не сѫ малки — голѣми сѫ, но не сѫ „самоуправление на Македония“. Но да положимъ, че тѣ водятъ къмъ самоуправление, та нѣма противорѣчие или нѣма голѣмо противорѣчие. А каква тактика се прѣпоржчва за извоюването имъ? — „Главнитѣ линии на тази нова политика ще се градатъ върху признаването новото положение на нѣщата въ Турция, върху спомагането за неговото закрѣпване“ (сѫщата статия отъ 3-и Май). Значи, ще почнемъ *възъ основа на законитъ* да се молимъ и да се боримъ легално. Изпърво *се налагахме*, а сега *ще искаме*. Не ни е казано, за жалъ, дали изведнажъ да прѣдявимъ и 4-тѣ горни искания, или пъкъ едно по едно въ редъ години, и дали тоя редъ години не прѣдполага десетки години и — вѣкове.

За момента ще стане дума по-нататъкъ.

*) Курсивътъ почти насѣкждѣ нашъ.

ПИСМО II.

> Камбана, 30 Априль: „До като трае този великъ възобновителенъ процесъ, ние сме длъжни да имаме само едно отношение къмъ него, само една политика, която се диктува не отъ любовь или отъ умраза къмъ него, а отъ най-жизнения интересъ на българската нация“.

Тукъ очевидно прѣдлаганата политика изхожда „отъ най-жизнения интересъ на българската нация“. Отлично. За насъ тоя възгледъ е старъ; мнозинството отъ християнитѣ въ Македония сѫ българи, а тѣ сѫ угнетенитѣ и тѣ сѫ борцитѣ. За едно българско правителство (вънъ отъ неотворния факторъ) не може да не бѫде така, разбира се à priori сѫдено, безъ огледъ къмъ даденъ съставъ (който може да бѫде и неискренъ и неспособенъ, но затова пъкъ и за социалисти качествата искреность и способность може да бѫдатъ оспорвани).

Но ако нѣма нужда да се прѣпоржчва и да се доказва, че трѣба да се излиза „отъ най-жизнения интересъ на българската нация“, това още не означава, че тоя интересъ се съвпада или се гарантира, се осигурява най-добрѣ отъ „великия възобновителенъ процесъ“ на Турция. Винаги ли интереса на сѣка националность печели отъ напрѣдъка на една държава? Така ли е съ поляцитѣ въ Германия? И само тамъ ли? На поляка като човѣкъ може да му става се по-добрѣ и по-добрѣ въ Германия и едноврѣменно съ това на поляка като полякъ (съсъ своя история, традиции, култура) да му става сѣ по-злѣ и по злѣ.

Останалото се знае: щомъ дойдемъ у дома, ще видимъ, че „този великъ възобновителенъ процесъ“ на Турция не само не допринася нѣщо повече въ полза на българската нация отколкото стария разрушителенъ процесъ, ами напаку дори: въ културно-национално отношение той, възобновителния процесъ, се стреми да докара и докарва по-голѣма врѣда. Спомнѣте си: въпроса за училищата, въпроса за муарифски учители, въпроса за черквитѣ, въпроса за дигане Екзархията, въпроса за унищожаване привилегиитѣ на патриаршитѣ (resp. Екзархията) и др.

А »въ интереса на българската нация« ли сж едни обществени мѣрки и закони на »възобновителния процесъ“ като слѣднитѣ:

1). Да ти дадатъ за цѣла Македония и Одринско само четирима българи депутати; да ти дадатъ въ Битолския санджакъ само единъ депутатъ българинъ, когато прѣди 32 години въ 1876 год. (Хамидово врѣме) си ималъ оттамъ двама депутати българи (Дим. Робевъ отъ Битоля и Г. Чакаровъ отъ Струга);

2). Да се дава прѣднина и насърдчение на гърци и сърби (покрай друго, младотурския комитетъ избра сърби депутати отъ Скопйе и отъ Битоля и то еднакво число съ българскитѣ депутати);

3). Да се всѣва и поддържа разцѣпление между българския елементъ и да се дава насърдчение и материална помощь на слабата страна;

4). Да се довеждатъ въ Македония мухаджири отъ Босна, а да се не допускатъ българи — бѣжанци отъ Одринско; на оние да имъ се купува земя и кжщи, а на тѣзи да имъ се отнима стоката, и маса свѣтъ мѣстни българи — чифлигари да се оставатъ да гладуватъ;

5). Да се издаде законъ за бой (закона за бездѣлницитѣ) и тоя бой да е главно за българи и арменци (споредъ думитѣ дори на единъ арменски депутатъ въ самия парламентъ) *)

*) Не споменувамъ а). закона за недопущане националнитѣ политически организации и б). закона за четитѣ, прилаганъ само въ Македония, макаръ и неприетъ още отъ камарата, — защото излѣзоха на видѣло слѣдъ м. м. Априль и Май, т. е. слѣдъ като г. Я. Сакжзовъ бѣ вече публикувалъ статиитѣ си

Слѣдователно не сме непрѣмѣнно „длъжни да имаме... една политика“ (разбирай благосклонна) къмъ турския „възобновителенъ процесъ“ и дори допустима е тъкмо противна политика, ако изхождаме, както ни се прѣпоржчва, „не отъ любовь или умраза къмъ него, а отъ най-жизнения интересъ на българската нация“.

ПИСМО III.

Камбана, 30 Априль: „Тукъ имаме работа съ едно прямо и откровенно стрѣмление да се замѣсти старинтъ редъ на работитѣ съ новъ, търпимъ *и носенъ отъ всички*“.

Камбана, 3-и Май: „Нека обаче не се мисли и не тълкува, че ние можемъ да искаме жертвуването на настоящето и бждащето на едни по-напрѣднали области за запазването на едно изгубило резона си старо, феодалистично, държавно цѣло . . . Нѣма защо да се мисли, че ще се рѣшимъ да дадемъ една националность въ жертва на едни полуварварски плѣмена, населяващи едно архаично държавно устройство“.

Камбана 7 Май: *„Турция върви, съ мжки и усилия наистина, но върви къмъ новъ надеженъ политически животъ.*

Вѣрно е, да речемъ че „имаме работа съ прямо и откровено стремление да се замѣсти старинтъ редъ на работитѣ съ новъ“, но то очевидно е само колкото се отнася до младотурския комитетъ, а не и до Султанъ Хамида съ привърженицитѣ на абсолютизма и съ турската маса: както знаемъ тѣзи въ началото (11 Юлий) отстжпиха по външни съображения, а по реакционния опитъ (31 Мартъ) се борйха нерѣшително (или по-право не се борйха) — пакъ по сжщитѣ външни съображения. Слѣдователно, доколкото „новиятъ редъ на работитѣ“ е резултатъ на поведението, което държа абсолютизма и народа, дотолкова трѣба да се счете, че „стремлението“ за новия редъ, нито е прямо, нито е откровено. Самия опитъ за реакционенъ прѣвратъ ни увѣрява въ това по-добрѣ отъ сичко.

По-нататъкъ. Кой не знае, че младотурцитѣ се съжиниха и рѣшиха да дѣйствуватъ благодарение на македон-

ската революционна Организация и особено на Ревалската срѣща, т. е. благодарение на страхътъ, че ще изгубатъ още една провинция? А тоя фактъ до очевидность показва, че *младотурцитѣ сж се движили не отъ любовь къмъ свободата, а отъ любовъ къмъ държавата*. Щомъ е тъй, тѣхното стрѣмление къмъ новъ редъ, до колкото произлиза отъ интереса на държавата, се схожда съсъ стрѣмлението на абсолютизма и слѣдователно не е напълно „прямо и откровено“. Спомнѣте си и за статиитѣ на Ахмедъ Риза по Македонския въпросъ, писани прѣди три и двѣ години въ неговия парижки органъ. Отъ друга страна спомнѣте си за възгледа на консервативни историци за режима на голѣми държави, които искатъ да запазатъ цѣлостьта си и да водатъ експансивна политика. Слѣдователно, ако е прѣсилено да се прѣдположи, че единъ день и младотурцитѣ биха възприели идеята да се върнатъ къмъ абсолютистичния режимъ, стига да се увѣратъ, че пакъ тамъ е цѣрътъ за спасение на държавата, не може ли да се допусне, че нерѣдко ще имъ идва нѣщо подобно въ главата и то именно тогава, когато ще се натъкватъ на голѣми трудности по многу вжтрѣшни политико-социални въпроси, които конституцията ще имъ натрапва на разрѣшение? И на ти кърпежъ: намѣсто конституция въ приетия смисълъ на думата конституция à la турка: абсолютистиченъ режимъ съ конституционенъ етикетъ. Не ще остане ни поменъ отъ стрѣмление „прямо и откровено“.

Още по-нататъкъ. Да допуснемъ заедно съ г. Я. Сакѫзовъ, че стрѣмлението за новъ редъ е „прямо и откровено“ и че „Турция върви къмъ новъ . . . политически животъ“. Това стрѣмление може да е „прямо и откровено “, за да се постигне „новъ редъ“ въ държавата, но който пакъ да осигурява, да гарантина надмощието, господаруването на турския елементъ. Тогазъ Турция може дѣйствително да върви къмъ новъ политически животъ“, но да не бѫде „надеженъ“. даже споредъ г. Я. Сакѫзовъ, защото не ще бѫде „*носенъ отъ всички*“. На тая тема има ли нужда да си служа съ факти? Програмата за отоманизиране сички етнически елементи въ държавата излѣзе не отъ стария режимъ, а отъ водителитѣ на младотурския комитетъ „Обединение (внимавай *обединение*) и Напрѣдъкъ“. И тая програма не бѣ скрита-покрита и не излѣзе слѣдъ реакционния прѣвратъ отъ 31 Мартъ, ами бѣ явна и излѣзе наскоро слѣдъ 11 Юлий, та не можеше да не бѫде съ врѣме извѣстна на сѣкиго, който иска основно да изучва добритѣ и лошитѣ страни на младотурскитѣ освободителни тенденции *). Очевидно, че младотурцитѣ не водатъ смѣтка за възгледа на г. Я. Сакѫзовъ, че не бивало да се даде „една напрѣднала националность (като българската) въ жертва на едни полуварварски плѣмена. Отгорѣ на това, той имъ иска да не се жертвуве настоящето и бѫдащето на едни по-напрѣднали области за запазването на едно изгубило резона си старо феодалистично държавно цѣло“. Нерде Шамъ, нерде Багдатъ? Кѫдѣ е той, кѫдѣ сж тѣ? И на тая ли тема има нужда да си служимъ съ факти? Феридъ паша, везирътъ на Хамида, слѣдъ като редъ години праща експедиции въ Йеменъ да го усмири — и сѣ безуспѣшно, най-сетнѣ дошълъ до убѣждение, че турцитѣ трѣбвало да се помирятъ съ положението – да признаятъ на тая область нѣкакво самоуправление. Талятъ бей, сегашниятъ министъръ на вжтрѣшнитѣ работи, единъ отъ най-видитѣ и най-влиятелнитѣ младотурци, въ унисонъ съ програмата на комитета и съ другаритѣ си „комитаджии“, се явява противъ сѣкаква идея за самоуправление на Йеменъ и за усмиряването му посрѣдствомъ нови войски, наново организирани експедиции. Какъ ви изглежда тоя фактъ? Държавници отъ стария режимъ за даване самоуправление, а нови държавници отъ чистъ прѣфинен младотурски калибъръ — противъ. Види се, на пукъ на нашитѣ искания, на пукъ на нашитѣ очеквания. Да си принуденъ благи думи да кажешъ за тие, които ринешъ съ лопата, и горчиви думи — за тие, които канишъ на гости.

Да се върнемъ сега тамъ, отдѣто тръгнахме. Да изоставимъ настрана областното самоуправление, да изоставимъ напрѣдналитѣ националности, да изоставимъ дори единъ новъ редъ, единъ политически животъ, „носенъ отъ сички“, само и само поне мусюманитѣ и държавата да добиятъ, да заживѣятъ „надеженъ политически животъ“ чрѣзъ нареченото „прямо и откровено“ стремление на своеобразнитѣ кон-

*) Спомнѣте си и за клането въ Адана (въ него зеха участие и македонски войски) и за дебелоочието на младотурцитѣ по издирване и сѫдене го на виновницитѣ.

стиуционалисти — младотурци. (Цѣлта е: да сторимъ сичко, отъ една страна, за да осигуримъ прямотата и откровеностьта на конституционалното стрѣмление и отъ друга страна, — за да не подивѣватъ муслюманскитѣ маси при мисъльта, че се дава гражданско равенство на немуслюманитѣ). И така нѣма да го бѫде. Въ прѣфалена свободолюбива Македония 90% отъ муслюманитѣ сж реакционери, въ Анадола пъкъ 99%; да не говоримъ специално за Арабия, Кюрдистанъ, Албания. Една конституция има шансъ да се крѣпи, само ако властьта е съ нея. И при това, ако води смѣтка за шерията и ако конституцията е многу ограничена. Теократичниятъ принципъ за държава ще трѣбва да се запази; Султанътъ пакъ трѣба да е халифъ. Да приемемъ, че е възтържествувала и че се е стабилизирала вече една подобна теократично — монархична конституция и то такъва, която се базира само върху граждански права на муслюманитѣ. Мислите ли, че вече е постигнатъ „надеженъ политически животъ“ за муслюманитѣ и за държавата? Не и пакъ не. Не, защото въ муслюманското и особено турското общество владѣе невѣжество и развала; защото тая развала е дълбока: тя не е вчерашна, не е отъ Хамидово врѣме, ами е унаслѣдена отъ вѣкове; защото тъкмо тая развала съсипа държавата повече отколкото отдѣлни лоши неограничени султани; защото прѣзъ послѣднитѣ 200 год. нерѣдко е имало способни държавници и султани, които сж гледале по-далечъ, та сж се грижиле да реформиратъ държавата, но пакъ тя си е вървела по своятъ опакъ пжть главно благодарение на вкоренилата се обществена развала. А що мислите, че тегнеше най-вече надъ немуслюманитѣ — (па и надъ муслюмани): абсолютизмътъ въ управлението или пъкъ повсемѣстната неоправия? Цариградскиятъ ли султанъ или безбройнитѣ повсемѣстни мали султани-деребеи? Тоя въпросъ го задавамъ за теоретици, а то за тукъ, за по сички краища на отоманската държава, нѣма си мѣстото да се задава: сѣки ще ти отговори, че мѣстната неоправия му тежи, а не нѣкакъвъ абсолютизъмъ, *що го и не разбира* и слѣдов. що не го интересува или почти що не го интересува. А повсемѣстната неоправия е резултатъ многу повече на обществения моралъ, отколкото на абсолютизма; деребеи сж мѣстни турци прѣди сичко, та послѣ власть-имащи турци.

Другъ въпросъ е, какви политико-социални причини (сили) сж подѣйствувале повече, за да се получи въ резултатъ такъва развала: дали абсолютизма на лошитѣ султани или абсолютизма изобщо, дали расовия фанатизъмъ или религиозния фанатизъмъ и мирогледъ, дали теократичния принципъ или военния принципъ на държавата, дали източния мързелъ (агалъка) или икономическия застой, и под. Но както и да е, щомъ еднажъ развалата е налицѣ, тя не може туку-тъй лесно да се прѣмахне; и въ това най-малку трѣбва да се убѣждава единъ запознатъ съсъ социологията и дивъ адептъ на социализма, за когото психофизиологическитѣ промѣни въ обществата искатъ многу врѣме.

Като е тъй, на теоретика и практическия общественъ дѣецъ — християнинъ прѣдстои дилемата: или да чека да не дѣйствува, докато една конституция приложена на дѣло (помнѣте: приложена, а не само прокламирана) и едно икономическо подобрѣние, цѣлесъобразно законодателство и възпитание да оправатъ психиката и развалата у муслюманското общество, а то ще бѫде слѣдъ поколѣние и поколѣния; или пъкъ да не чека и да е принуденъ да влѣзне въ конфликтъ съ наричания „новъ редъ на работитѣ“. Да приеме първото, ще рече да приеме още дълги години, незнайно число години да бѫдатъ немуслюманитѣ рая и то „рая покорна“, както едно врѣме. Ами ако турцитѣ не я вѣрватъ? Ами ако раята е отвикнала вече да бѫде „рая покорна“? Ако дори и малкитѣ неправди й се виждатъ вече голѣми, особено, когато е прокламирано равенство? А знаемъ, че вече раята въ Македония и Одринско е отвикнала отъ покорство. Тогазъ македонскиятъ теоретикъ-общественикъ ще има пакъ да се чуди и мае съсъ зяпнали уста като дѣйствуващитѣ лица въ развързката на Гоголевия „Ревизоръ“, а практическиятъ македонски дѣецъ ще трѣба изново да стегне цървули за проповѣдва . . . опакото на онова, що до вчера е проповѣдвалъ. И ще ли го чуятъ? Напрѣдъ го слушаха, защото излизаше отъ условията, отъ конкретнитѣ условия, въ които бѣ поставена раята, и години се минаха, докато напълно го разбраха и заживѣха съобразно съ тие проповѣди. А сега? Ако сега практическиятъ дѣецъ не бѫ-

де чутъ и разбранъ, ще ли му прѣпоржчаме да стане прѣдатель, шпионинъ и потераджия?*)

А що да прави българина спрѣмо гърци и сърби, ако не прѣставатъ да го прѣдизвикватъ? И спрѣмо тѣхъ ли да се обърне на „рая покорна“, както ще искатъ турцитѣ, които сж и ще бждатъ тѣхни помощници и нерѣдко инспиратори? И дѣ ще остане тогазъ „интереса на българската нация“?

Я араби, я арнаути ако немируватъ, ако се борятъ съ крути срѣдства за мѣстни права, за самоуправление, пакъ ли Македония да чека и сѣ да чека благоволението на младотурцитѣ? Пакъ ли отъ довчерашнитѣ немирници ще искаме квиетизъмъ?

Най-сетнѣ, не можемъ да не прѣдположимъ външни егоистични влияния на близки и далечни държави (било въ Цариградъ, било въ Арабия, Триполисъ, Албания, Епиръ, Македония и другадѣ).

И тъй:

1) Нѣма у младотурцитѣ стрѣмление „прямо и откровено“ за „новъ редъ носенъ отъ всички“, камо ли пъкъ да си допускатъ мисъль за самоуправление на напрѣднали области като Македония;

2) Да би имало такъво стрѣмление и да би постигнало зададената си цѣль, ще я постигне многу късно, — защото не лесно ще се справи съ психиката, невѣжеството и развалата на турската маса;

3) Християнитѣ пъкъ, и изобщо нетурскитѣ елементи, особено въ нѣкои области, не ще чекатъ тъй дълго врѣме и дори очеквать ранни резултати, — ето конфликтътъ, толкозъ повече че сж неизбѣжни външни влияния.

ПИСМО IV.

Камбана 30 Априль: „Друго важно нѣщо въ турската революция е това че тя не се носи отъ една революционна класа, а отъ една военна сила, *която иска да прокара въ живота само това, което може да се закрепи за напрѣдъ*“.

*) Впрочемъ, голѣмъ грѣхъ правимъ противъ историческата теория на социализма ка о даваме такъво голѣмо значение на личностьта, т. е. на ролята които играятъ въ историята водителитѣ.

Камб. сжщата статия: „Повтаряме, това съ право може да не аресва на едни националности, съ право може да не задоволява други области, но повече отъ това турската революция не може да даде, ако иска да запази цѣлостьта на империята и ако иска да не допусне възвръщанието на реакцията“.

Ето единъ многу правъ възгледъ за турската революция. Подъ него обаче трѣбаше да бжде подписанъ единъ младотурчинъ, или пъкъ единъ европеецъ приятель на турцитѣ и на господството имъ въ държавата, но въ никой случай не единъ българинъ, па билъ той социалистъ, който другадѣ въ сжщия вѣстникъ е писалъ:

1) че трѣба да се изхожда отъ жизнения интересъ на българската нация;

2) че имаме работа съсъ стрѣмление за новъ редъ, търпимъ и носенъ отъ всички;

3) че не трѣба да се даде напрѣднала националность въ жертва на едни полуварварски племена, и едни напрѣднали области да се дадатъ въ жертва за запазването на едно изгубило резона си старо феодалистично държавно цѣло;

4) че на Македония трѣба да се даде самоуправление.

ПИСМО V.

Камбана 3. Май:

„По-рано . . . македонцитѣ . . . не можеха да иматъ по другъ идеалъ отъ автономията на Македония, или пъкъ присъединяването ѝ къмъ княжество България“

„Кое караше едни да бждатъ само привърженици на автономията, безъ да допускатъ присъединение къмъ България, а други да искатъ направо завоюване на Македония, или поне врѣменното ѝ автономно сжществуване, е излишно тукъ да разгледваме. Достатъчно е да се каже, че демократичнитѣ македонски труженици бѣха за отдѣлния политически животъ на своята страна, до като за насилственото ѝ присъединение къмъ България дѣйствуваха хора съ неопрѣдѣлени и несамостоятелни политически убѣждения.“

Ето единъ въпросъ, по който омръзнало ми да говора, но за който има право, може би, г. Я. Сакѫзовъ да ме об-

винява, че не съмъ излѣзълъ въ печата.*) Ето единъ „принципъ“ като многу принципи у насъ, който е изпъкналъ на видѣло, *слѣдъ като сж се скарале и защото сж се скарале* двѣ страни по съвсѣмъ други причини. Който иска въ главни чърти да вникне въ различията между Вжтрѣшната Организация и върховиститѣ, нека прочете:

а) основнитѣ принципи на Организацията, главно слѣднитѣ три: принципа на вжтрѣшностьта, принципа на революционната борба и принципа на самостойностьта;**) б) отдѣла „Масово и партизанско въстание“***).

Тукъ е нужно да изтъкна само, че е далечъ отъ истината възгледа, какво двѣтѣ течения биле се различавале по това (или главно по това), че едното било за автономия на Македония — за отдѣлния политически животъ на страната, а другото — за присъединяването ѝ къмъ България.

1) Принципъ на Организацията бѣ *автономия* — нищо повече; тукъ не се разбира нито независима Македония, нито Македония присъединена къмъ България. Тоя принципъ бѣ възприелъ и Върховния комитетъ; дори именно тоя комитетъ въ врѣмето на Станишевъ 1899 г. бѣ опрѣдѣлилъ въвъ вѣстникъ „Реформи“ въ каква ширина е желателна автономията. Вжтрѣ въ Македония никой нѣмаше противъ това.

2) Автономията на една область значи въ по голѣма или въ по-малка степень отдѣляне на тая область отъ централната власть, а *не и отцѣпване съвсѣмъ*. Ако е отцѣпване съвсѣмъ, то не е вече автономия, а независимость. Автономията може да бжде въ разни форми — по-широка или по-ограничена — споредъ степенья на привилегиитѣ (Хърватско, Ливанъ, Самосъ, Източна Румелия, Критъ), а независимостьта е една. Гърция и Сърбия редъ десетки години ставаха сѣ по-автономни и по-автономни, докато най-сетнѣ еднажъ добиха независимость.

*] Само въ печата, защото отъ м. Декември 1902 г. та до прѣди 2 години на нѣколко пжти съмъ писалъ дълги специални писма на ржководни тѣла на Организацията. Тая тема — автономията като цѣль — бѣхъ развилъ въ една отъ сказкитѣ (серията сказки), държани прѣзъ 1906 г. пролѣтьта и есеньта прѣдъ ржководни сили на Организацията. Въ друга сказка, пакъ тогава, бѣхъ развилъ и темата: „Различия между Вжтрѣшната Организация и Върховиститѣ“

**) Виж. Македонска революционна система, книжка I: Основя на Вжтрѣшната Организация. 1904 г.

***) Вж. Мак. рев. система, книжка IV: Възстанишки дѣйствия. 1906 г.

3) Отъ опитъ прѣзъ цѣлия XIX вѣкъ бѣ доказано, че въ Турция е невъзможенъ редъ и гражданско равенствб на турци съ християни инакъ, освѣнъ съ отдѣляне дадена область отъ централната власть — отдѣляне до извѣстна степень. Именно затова трѣбваше да се иска и за Македония автономия.

4) Никогашъ Организацията не си е мислила, че ще се наложи сама надъ турскитѣ власти и войски; винаги си е мислила, че ще прѣдизвика външна намѣса. Ако понѣкогашъ се е говорило противното, говорело се отъ гламави умове. Намѣсата ще дойде не защото ние искаме автономия, а защото се накърняватъ интереситѣ на близки и далечни държави. Слѣдов. намѣсата ще рѣши въпроса както ѝ уйдисва; ние прѣдполагаме само възъ основа на многу аргументи, че тя ще го уреди, както е желателно намъ, като даде автономия. Постепенно или наведнажъ — другъ въпросъ. Щомъ намѣсата на държавитѣ не идва прѣко зарадъ нашата цѣль, а защото се накърняват тѣхни интереси, тогазъ държавитѣ прѣди всичко во[illegible] смѣтка за силата, която накърнява интереси, т. е. за разрушителната дѣйность на Организацията и свързанитѣ съ това послѣдици. Като е тъй, и вжтрѣшни да дѣйствуватъ съ цѣль „независима Македония“, и външни да дѣйствуватъ съ цѣль „присъединена Македония къмъ България, “резултатътъ може да е съвсѣмъ другъ — автономия (автономни права), т. е. привилегирована область пакъ подъ Турция. Сички до единъ македонски революционери да викатъ „независима Македония“, а да не накърняватъ интереси (както не могатъ да се наложатъ сами), напусто ще е; сички до единъ да викатъ „присъединение“, а да не накърняватъ интереси, пакъ напусто ще е. Както и да викатъ въ единъ гласъ, ако слабо накърняватъ интереси, пакъ може да не излѣзне нищо. А както и да викатъ, накърняватъ ли чувствително интереситѣ да държавитѣ, намѣсата е немпнуема. Слѣдователно, почти*) безразлично е, дали „независими“ накърняватъ интереси, или „съединисти“, или най-правитѣ — „автономиститѣ“; гледа се, кои най-вече ще накърнатъ интереситѣ на държавитѣ. Бихъ казалъ (и казалъ бѣхъ), арапи,

*) Неправо е да се каже „съвсѣмъ безразлично“, но тукъ не е нужда да влизаме въ тие подробности.

хотентоти ако се бият въ Македония и ако повече накърнатъ чуждитѣ интереси, пакъ ще се рѣши Македонския въпросъ.

5. Безсмислено е да си поставятъ македонскитѣ революционери цѣль по-далечна отъ автономията (било присъединение, било независимость). И ето защо:

а) Най-невинна форма на искане е автономията. Глупость е да се мисли, както нѣкои мислѣха, че като се вика за независима Македония, Гърция и Сърбия нѣмало да бждатъ противъ. Тѣ сж противъ, защото Македония е населена повече съ българи. Да бѣше населена повече съ гърци resp. сърби, тогазъ Гърция resp. Сърбия, щѣха да искатъ автономията на Македония (сравни Критъ resp. Босна и Херцеговина). Тогава пакъ България вѣроятно не щеше да бжде за автономия, а за дѣлежъ.

б) Щомъ се добие автономията, революционната организация пада; не може да се говори вече за революционность, за революционенъ принципъ въ нея. Тогава автономията — автономна Македония ще рѣшава сждбинитѣ си. Водителитѣ на Вжтрѣшната Организация, па биле тѣ 200 — 300 души, не могатъ да се налагатъ на свободнитѣ граждани — да има казватъ: „ние Ве освободихме, ама за независимость, или за присъединение, ако не . . .“ Това много добрѣ го знаятъ гръцкитѣ и сръбскитѣ дипломати, та се смѣятъ на акъла на оние водители на Организацията, които би имъ дале честна дума, че ще я задържатъ Македония сѣ автономна, или че ще я направатъ независима, че по никой начинъ не ще я оставатъ да се съедини съ България. Тие дипломати си викатъ: „Почва, истинска почва да си създадемъ, докатъ е мжтна водата, а не голи думи само. Въ Леринъ, Воденъ, въ Гевгелия и др. нека се чувствуватъ и нека говоратъ гръцки; въ Куманово, Тетово, Порече и др. нека се чувствуватъ и нека говоратъ сръбски.“

6) Цѣлта на Вжтрѣшната Организация не може да бжде по-далечна отъ автономия, защото тя бѣ Македоно-Одринска. Македония още може да живѣе като *независима* държава, а Одринско — не може. По финансови причини — да не говоримъ за други причини — Одринско е принудено да върви съ Цариградъ, или съ България, или съ Русия. Ако бѣ се постигнала цѣлта на Организацията — автономията — Македония и Одринско щеха да образуватъ двѣ отдѣлни автономни провинции.

7) За да викатъ нѣкои, че цѣль на Вжтр. Организация била независима Македония, една отъ главнитѣ причини е тая, че тѣ смѣсиха понятията „независима организация“ съ „независима Македония“. И аслж първитѣ спорове и борби между вжтрѣшни и външни имаха за основа независимостьта на Организацията и тъкменото отъ върховиститѣ въстание прѣзъ 1902 г.; съ други думи: да нѣма или да има външни влияния. Тогава никакъвъ споръ не се водѣше около цѣлта.*)

8) Въ Камбана отъ 3 Май г. Я. Сакжзовъ прѣпоржчва на македонскитѣ дѣйци „да измѣнатъ *всецѣло* своятъ прѣдишенъ политически идеалъ“. Както видѣхме и той иска областно самоуправление за Македония. Да искашъ еднажъ автономия и сетнѣ да искашъ областно самоуправление, значи ли да измѣнишъ „*всецѣло* своятъ прѣдишенъ политически идеалъ“? Що е автономия, що е областно самоуправление? Автономията не е независимость. Казахме, че автономнитѣ области могатъ да бждатъ съ по-широки и съ по-ограничени права, че една область може да става сѣ по-автономна и по-автономна. Македония дори въвъ финансово отношение бѣше станала до извѣстна степень автономна; казано съ други думи, областьта Македония бѣ добила извѣстни права на финансово самоуправление.

И знаете, кой измждри това „областно самоуправление“, като политическо искане? Пакъ ние — въ едно засѣдание въ Солунъ прѣзъ послѣднитѣ дни на м. Юли 1908 г., слѣдъ хуриета, и послѣ въ общо градско събрание го наложихме като политическо искание въ устава на клубоветѣ. Гледахме да избѣгнемъ думата автономия, която бѣ плашило за турцитѣ, та възприехме областно самоуправление (английски self-government). Сетнѣ вече и Сандански съ Черноѣевъ, па и сички наречени по-послѣ „федератисти“, трѣбваше да

*) Опитътъ показа, че макаръ цѣлта да не е била прѣчка, Вжтрѣшната Организация е била права, като се е стрѣмела да запази своята независимость и да се пази изобщо отъ външни влияния. Именно тие външни влияния се оказаха фатални. Тѣ сж главно двѣ и двѣтѣ—отъ България: едното — отъ горѣ, отъ държавенъ глава и правителство, другото — отъ долу, отъ крайната лѣвица, отъ група македонствуващи социалисти, повечето тѣсняци. Историята ще има да рѣши въпроса, кое отъ двѣтѣ тия фатални външни влияния се оказа по-фатално.

тръгнатъ подиръ насъ и да възприематъ въ „програмитѣ“ си областното самоуправление.

На най-послѣ, и ако се приеме нѣкакво различие въ съдържанието на понятията „автономия“ и „областно самоуправление“, това различие въ никой случай не е отъ характеръ да даде право на г. Я. Сакѫзовъ да мисли, че, като е прѣпоржчалъ на македонскитѣ дѣйци областно самоуправление, прѣпоржчалъ е *всецѣло* измѣненъ политически идеалъ. По-друго нѣщо е, ако се отказва отъ самоуправлението и заговори само за оние четири искания въ статията си отъ сѫщия брой на Камбана (вж. по-горѣ стр. 2.).

ПИСМО VI.

Камбана, 11 Апр. „*Сега е моментътъ* съ излизане на една политика, която . . . да наложи на тѣхъ (младотурцитѣ) съгласието за самоуправление на нѣкои европейско-турски области . . . *Сега е моментътъ* и на княжество България съ всички негови управители, дипломати, *войски*“.

Камбана, 3 Май: „Главнитѣ линии на тази нова политика ще се градятъ върху признаването новото положение на нѣщата въ Турция, върху спомагането за неговото закрѣпване . . . Ако пъкъ утрѣ надеждитѣ на турското реформиране окончателно угаснатъ ние *ще имаме врѣме да обмислимъ и да измѣнимъ слѣдваната отъ насъ политика*.

Камб. 7 Май: „Турция върви, съ мѫжки и усилия наистина, но върви къмъ новъ надеженъ политически животъ.

Камб. пакъ 7 Май: „Политиката на едно българско правителство къмъ Македония може да се движи днесъ, *съ всичката свобода на едно навръменко отдрѣпване*, само въ ѐдна посока: къмъ закрѣпване, разширение и засилване на конституцията.

Тукъ г. Я. Сакѫзовъ хемъ вѣрва, че Турция върви къмъ новъ, надеженъ политически животъ, хемъ не вѣрва; хемъ кани българското правителство да дѣйствува дори съ войски, „главния аргументъ въ международнитѣ спорове“ (Камб. 13 Апр.), хемъ вика противъ подобна политика. Въ

резултатъ отъ това вѣрване-невѣрване се спира *) на условна политика: ако надеждитѣ за реформиране угаснатъ, **) ще измѣнимъ политиката. Като заоставимъ оня *кръстопѫть на вѣрване и невѣрване, на вързани и развързани ржцѣ*. и се спремъ на условната му политика, да видимъ на кой пѫть тая политика ще ни изведе.

Какъвъ обемъ и какво съдържание даваме на понятието „турско реформиране“? Турция може дѣйствително да се реформира, но да се реформира така както младотурцитѣ разбиратъ: конституционно управление, което да тури редъ въ държавата, да я заздрави като осигури господството пакъ на турския елементъ и на турския езикъ. Ако си прѣдставимъ, че това е постигнато или е до очевидность на пѫть да се постигне, що правимъ ние? Ще се помиримъ ли съ такъво реформиране, или нѣма да се помиримъ? И ако ние рѣшимъ да искаме други реформи (напр. четиритѣ искания на г. Я. Сак. въ „Камбана“ отъ 3 Май + другитѣ негови искания за областно самоуправление на Македония — въ Камбана отъ 11 Апр. и 13 Апр.), а турцитѣ = младотурцитѣ не се съгласатъ? Що правимъ? Ще склонимъ ли, или ще чакаме да се вразумятъ, или ще заговоримъ съ развързани ржцѣ? Или пъкъ ще почнемъ пазарлъци за взаимни отстѫпки по реформирането и слѣдъ едно колебание отъ вѣрване-невѣрване, отъ вързани и развързани ржцѣ, ще приемемъ пакъ условна политика? И тая условна политика ще бѫде ли послѣдна или пъкъ ще се повтаря до безконечность, — въ зависимость отъ едни малки отстѫпки, които младотурцитѣ биха благоволили да ни подхвърлятъ сегизъ-тогизъ? Да се не

*) А дали и тамъ спира окончателно?

**) Що ли е пъкъ изразътъ: „ако надеждитѣ на турското реформиране *окончателно* угаснатъ.“? *Окончателно* ако угаснатъ! Султанитѣ отъ послѣдния XIX в. почваха обикновено съ надежди за реформиране и за дава не права на християнитѣ; и дѣйствително издавяха височайши манифести (хатихумаюни). Хамидъ II, най-лошия отъ тия султани, почна дори съ конституция (1876 г.) и слѣдва нерѣдко съ манифести за исляатлъкъ (подобрѣние, реформиране) и за права на християнитѣ (муавини, сѫдебни инспектори и др). Митхадъ паша и новитѣ младотурци като емигранти въ странство поддържаха надежди за реформиране и равенство. Липсале ли сѫ нѣкогашъ отдѣлни приятели на турската империя, които да сѫ желале и да сѫ се надѣвале, че тя ще се реформира и възроди? По тоя начинъ на мислене ще излѣзне, че надежди за реформирането и възраждането на Турция, никогашъ не сѫ угасвале *окончателно*, та тепърва ли слѣдъ 11 Юлий да очакваме *окончателно* да угаснатъ, па послѣ да мислимъ и да правимъ? Очевидно е, че тукъ се дава просторъ на субективно сфащане и, на спорове, — да се сѣе брашно а да не се мѣси хлѣбъ.

изпуска изпрѣдъ видъ, че турцитѣ, колкото повече биха се засилили вжтрѣшно и особено въвъ военно отношение, толкозъ по-малко ще мислятъ за отстжпки. Съ други думи, турцитѣ кога сж по-слаби ако се показватъ неотстжпчиви, та кога сж по-силни ли ще очакваме да бждатъ отстжпчиви?

Нека сега прослѣдимъ хронологически тоя кръстопжтъ на вѣрване-невѣрване, на вързани и развързани ржцѣ.

11 Юлий 1908 г. създаде надежда за реформиране на Турция, — прѣпоржчва се на България коректно държене. Слѣдъ 9 мѣсеца на 31 Мартъ настжпи реакцията и това стигаше за г. Я. Сакъзовъ да прѣпоржча, че е тъкмо настжпилъ моментъ България да дѣйствува даже съ войска. Когато слѣдъ мѣсецъ се видѣ, че реакцията е побѣдена и младотурцитѣ тържествуватъ, наново се прѣпоржчва на България да държи коректно поведение. Но вѣрата въ конституцията не е пълна и не сички вѣрватъ въ нея. Нищо: „ако утрѣ надеждитѣ на турското реформиране окончателно угаснатъ, ние ще имаме врѣме да обмислимъ и да измѣнимъ слѣдваната отъ насъ политика“.

Въ разстояние на нецѣли 9 мѣсеца (колкото стои дѣте у майка) въ Турция станаха, речи, три изненади и за сѣка изненада се прѣпоржчваше на България съотвѣтно различна политика — на вързани и развързани ржцѣ. Слѣдъ 11 Юлий се иска официална България да възприеме възторгътъ на социалистическитѣ и демократични елементи въ страната и да се поздрави новиятъ режимъ въ Турция. Слѣдъ 31 Мартъ иска се тъкмо обратното: никакво резервиране ами рѣшително държене съ войски и то веднага да се не испусне моментътъ: „сега или кой знае кога другъ пжть!“ *)

Слѣдъ единъ мѣсецъ, когато младотурцитѣ се наложиха въ Цариградъ, прѣпоржчва се на България признаване новото положение на нѣщата въ Турция и — мируване. Сега нищо друго отъ мируване не трѣба да се мисли. Турция сама и самo Турция трѣба да ни подсказва, кога що да правимъ. Забранено е сѣкакво прѣдвиждане, па макаръ то да е оосновано върху необорими факти. Нека си пѣе пѣсень Огюстъ Контъ: „Savoir c’est prévoir.“ За въ Франция, за въ Германия, за сѣ-

*) Камбана, статията отъ 11 Априлъ.

гдѣ другадѣ (дори и за едни социални реформи въ свободна България) можемъ да приложимъ неговия урокъ, за въ Турция — не. И само намъ, на българитѣ отъ България и Македония, е забранено да прѣдвиждаме; на други не е забранено, защото аслж и не можемъ да имъ забранимъ, — зависи отъ тѣхъ. И слѣдователно, ние само да не взимаме бързме съотвѣтни мѣрки, та други нека зиматъ, що ще имъ правимъ. Тѣ съ врѣмо ще бждатъ готови за дванаесетни часъ, а ние тепърва ще се готвимъ и, докато се приготвимъ, туку гледашъ — залудо сичко; събитията изминале, изпрѣварили ни; и ние сме принудени сѣ да клинкаме (да вървимъ) подиръ тѣхъ. „Ще имаме врѣме да обмислимъ и да измѣнимъ слѣдванага отъ насъ политика“ Сѣ „ще имаме врѣме“ и сѣ сме нѣмале, и за туй сѣ сме губиле моменти. Въ 1897 г. (по гръцко турската война) — неготови, ама „ще имаме врѣме да обмислимъ и да измѣнимъ политиката“. Въ 1903 г. пакъ неготови, — „ще имаме врѣме!“ Прѣзъ 1905 до 1908 г., когато Турция съвсѣмъ бѣ дискредитирана и омаломощена, когато Англия подтикваше къмъ война и сама излизаше съ доста широки реформени проекти за Македония, пакъ „ще имаме врѣме!“ Дойде 11 Юлий, отиде си Ревалъ: на ти тебѣ „ще имаме врѣме!“ Подсмърчай сега на господарския обѣдъ и задоволи се съ трохитѣ отъ трапезата.

Ако има свободна България прѣстжпления — а многу ги има — по отношение къмъ братска поробена Македония, най-голѣмо прѣстжпление е политиката на скръстени ржцѣ, когато моментитѣ сж биле удобни, т. е. политиката „ще имаме врѣме.“ По приетитѣ морални принципи единъ братъ ще се орезили, ако не рискува живота си, когато види неговитѣ да сж изложени на изтрѣбление, пожаръ и обезчестяване (1903 и 1905—1908 г. г.), а не пъкъ да води тънка смѣтка да не изгуби нѣщо отъ богатството си, за да му помогне, и то когато му се удаде колку-годѣ удобенъ случай. И не се ли орезили България? Питайте англичани и французи. А за тоя позоръ на България, за онова най-голѣмо нейно прѣстжпление спрѣмо Македония, виновни сж и официална България, и българскитѣ политически партии. По кардиналния въпросъ да има ли война или да нѣма, *винаги тропателно единение е сжществувало между държавния глава и социалиститѣ.* И не е необяснимо: дър-

жавния глава — чужденецъ, социалиститѣ — чужденци по идеи; излизаме отъ македонската имъ политика. Държавния глава безспорно е желалъ да се дадатъ свободи на Македония, ама безъ рискътъ на една война, която можеше да бѫде и злочеста, та да си изпати и той лично. Социалиститѣ безспорно желаеле сѫ да се извоюватъ свободи за Македония, ама безъ рискътъ — отъ тѣхно становище — на една война и на едно увеличение на разходи за армия. Въ резултатъ — оня позоръ и онова 'пръстжпление за изгубени моменти. Защото колку пари чини, че, благодарение на посрѣдничеството на българскитѣ социалисти, „международнитѣ социалистически конгреси сѫ се изказале въ миналото за автономията на Македония и парламентарнитѣ социалистически фракции сѫ взели отношения по нея“ (думи на г. Я. Сакѫзовъ, Камбана 25 Май); когато сѫщитѣ тия български социалисти тъкмо въ наложителни моменти се явяватъ по принципъ противъ война и противъ военното засилване на България.*) Днесь вече—види се, опита ги принаучалъ — широкитѣ социалисти, въ лицето на своя шефъ заговорватъ и за война и за военната мощь на държавата като „главенъ аргументъ въ международнитѣ спорове,“ но слѣдъ като изминаха оние благоприятни моменти.

Па и днесь**) широкитѣ социалисти допускатъ война, ама като да не бѫде: при пръвъ случай бързатъ да завикатъ „има врѣме!“ Тѣ не отиватъ далечъ въ своята опортюнистична политика: боятъ се може-би, да не бѫдатъ обвинени отъ тѣснитѣ въ милитаризъмъ. Като знаятъ отговорностъ, не я знаятъ до нейния логически край. Тѣ нѣматъ смѣлостьта на френскитѣ социалисти,***) които, благодарение на своя опортюнизъмъ, отъ министерски кресла прокарватъ социални реформи въ Франция, и въ сѫщо врѣме до зѫби я обржватъ. Така тѣ заоставиха своитѣ по-стари братя — германци, родоначалницитѣ на социализма, да тъпчатъ още на едно и сѫщо мѣсто.

Тукъ е нужно да посоча една разлика въ схващане на положението въ Турция между български млади социалисти-

*) Най-сетнѣ излѣзе единъ социалистъ — Гр. Василевъ — да вика за война, ала нарекоха го еретикъ.

**) Помнѣте, че е писано въ м. Октомври м. г.

***) Френскитѣ социалисти да бѣха биле у насъ — отдавна щѣха да говорятъ за война.

чески и демократични политикани и европейски политикани. Щомъ се прогласи хуриета младитѣ демократични елементи на България, както казахме, бѣха, изобщо земено, въвъ възторгъ и почти противъ сѣка резерва. Европейски пъкъ политикани, стари върколаци, каквито и да се показваха навидомъ(кое за да използуватъ младотурцитѣ, кое за да не ги фърлятъ въ ржцѣтѣ на противницитѣ), отнесоха се съ резерва къмъ прогласения хуриетъ, а слѣдъ мѣсецъ врѣме започнаха, интимно раз пра се, да прѣдричатъ опасность отъ нѣврать, реакция. Между друго това извѣстие за мнѣнието на дипломатитѣ въ Цариградъ ни го донесе въ Солунъ проф. Милюковъ — прѣзъ Августъ 1909 г., т. е. единъ мѣсецъ слѣдъ 11 Юлий. И дѣйствително, реакция настжпи. Когато, три-четири седмици слѣдъ това, младотурцитѣ изново възтържествуваха въ Цариградъ, младитѣ социалистически и демократични политикани на България като г. Я. Сакѫзовъ, пакъ сѫ въвъ възторгъ отъ новия хуриетъ. А старитѣ върколаци въ Цариградъ пакъ не отхвърлиха своя скептицизъмъ, каквито и да се показваха навидомъ. Изхождайки отъ условията, отъ почвата, тѣ дори почнаха да прѣдвиждатъ, че младотурцитѣ ще станатъ старотурци съ конституционенъ етикетъ.

Младъ бидейки и азъ, ако не вѣрвамъ на себе си, че познавамъ условията, да не вѣрвамъ ли на сѣкидневнитѣ факти отъ хуриета насамъ, факти, които сѫ прѣдъ мене, на сѣкидневнитѣ рани, въ които мога да турна пръста си като невѣрния Тома.*) Да не вѣрвамъ ли на стари паталци, та да тръгна по онне *които сега правятъ опити*, които се оставятъ да бѫдатъ завличани отъ вѣтъра на всѣки отдѣленъ моментъ? Трѣбва да се води реална политика, „политика, която се диктува отъ най-жизнения интересъ на българската нация,“ а „не отъ любовь или умраза“ къмъ турския „възобновителенъ процесъ“ (Камб 30 Апр.).

И тъй:

Позивътъ на 11 Апр.: Сега е моментътъ да се дѣйствува дори съ войски, — бѣ тъкмо на мѣстото.

Слѣдъ 3 седмици (3 Май) бѣ вече поизгубенъ моментътъ, но трѣбаше да се прѣдположи, че не сѫ изклю-

*) Срав. думитѣ на г. Я. Сакѫзовъ, Камбана 30 Априлъ.

чени други моменти (па макаръ и по-малку удобни), въ които би било наложително България да се намѣси съ сички държавни сили и срѣдства, и затуй трѣбаше да се прѣпоржча не една политика „ще имаме врѣме да обмислимъ“, ами *политика на своевръменна всестранна подготвеность за всѣки моментъ и дори политика на дебнене моментъ*. — Да се не прѣдполагатъ други удобни моменти, значи — да се не познава турската маса изобщо и особено въ Анадола, да се не познава положението въ Арабия Кюрдистанъ, Албания па и Македония и кѫдѣ не. И непрѣмѣнно ли една намѣса е резонна само при реакция? Възстанията и вълненията въ Йеменъ, Кюрдистанъ, Албания, Македония и една всеобща несигурность на имотъ и животъ, — въ това число и на българитѣ — при наречень конституционенъ режимъ, не създаватъ ли поводи и моменти за намѣса? Конституция безъ конституционно съдържание не е конституция. — Ако на 11 Априлъ, когато тъкмо бѣ моментъ за намѣса, съгласието за самоуправление на Македония, споредъ г. Я. Сакѫзовъ, трѣбаше *да се наложи* на младотурцитѣ (вижъ Камбана 11 Апр.), а нѣмаше да бѫде доброволно, тогазъ и въ други подобни моменти това съгласие ще трѣбза *да се наложи* на тѣхъ. и като е тъй, близу до умътъ е по необходность да допуснемъ и политика на дебнене моментъ. Знайно е, че Турция спрѣмо България не е нѣкоя „незначительная вещь“, та да не е нужна своевръменна всестранна подготвеность и дебнене моментъ.

ПИСМО VI.

Нѣкои общи мисли

1. Турската държава е била и е прѣдимно военна държава. Турцитѣ разсѫждаватъ по военному: спечелятъ ли сражение, гледатъ колкото е възможно повече да се възползуватъ отъ него. Тѣ отстѫпватъ само прѣдъ сила.

Турцитѣ сѫ азиатци – вѣроломни. Наслѣдници сѫ на византийската империя и заедно съ това на византийската лукавщина. Който се види и се разговори съ тѣхъ, изпърво ще извлѣче многу добро впечатление. За да ги познае, трѣбва да бѫде по-дълго врѣме между тѣхъ.*)

*) Новаци отъ България, като дойдатъ тукъ, зафащатъ съ вѣра и упование и свършватъ съ безвѣрие и разочарование.

2. Младотурцитѣ, както и старотурцитѣ, не мислятъ да дадатъ равенство на немуслюманитѣ, па даже и на мусюлманскитѣ нетурски елементи. Затуй три четвърти отъ енергията имъ ще се хаби не за пропагандиране и затвърдяване конституционни идеи и просвѣта между турската маса и за туряне редъ и сигурность въ държавата, а за какъ да се наложатъ надъ нетурскитѣ елементи.

3. За да склонатъ на равенство съ християнитѣ и съ нетурскитѣ елементи изобщо, ще трѣбва да стане втора революция въ главитѣ на младотурцитѣ. А то ако бѫде

а) ще бѫде нѣкогашъ и

б) не като убѣждение а като наложено на тѣхъ чрѣзъ усилна борба, кое отвѫтрѣ, кое отъ външъ или отъ външенъ страхъ.

4. Нетърпѣнието или недоволството на нетурскитѣ елементи върви съ по-силенъ темпъ и слѣдов. по-скоро добива съотвѣтна революционнна форма на борба, отколкото допусканата втора революция въ главитѣ на младотурцитѣ — за гражданско и национално равенство въ държавата. Причини многу. Събитията значи ще изпрѣварватъ свѣстяването, толкозъ повече че на това ще спомагатъ външни егоистични влияния, влияния надъ нетурскитѣ и надъ турскитѣ умове.

5. Младотурцитѣ а) турци бидейки и б) млади бидейки направиха крупна грѣшка като си изказаха скоро-скоро я изведнажъ намѣренията за господарување на турската нации и за отоманизиране нетурскитѣ елементи, *) — прѣди да сѫ вѫдворило колку-годѣ редъ и сигурность въ държавата и прѣди да сѫ станале силни въвъ военно отношение. По тоя начинъ тѣ жегнаха вѫтрѣ нетурскитѣ елементи и имъ товориха очитѣ, замъглени отъ прокламирания хуриетъ, и, отъ друга страна пъкъ, значително затвориха вънъ устата на многу социалистически и демократически елементи, които сѫ готови да подкрѣпатъ сѣки свободолюбивъ жестъ като турския отъ 11 Юлий.

6. Щомъ когато и да е ще трѣбва *да се наложи* на младотурцитѣ равенство между граждани и нации въ държавата и самоуправление на напрѣднали области като Македония (насъ ни интересува прѣди сичко Македония и Одрин-

*) Тукъ влизатъ: училищния въпросъ, отнемане привилегиитѣ на патриаршиитѣ, муаджирския въпросъ, похода въ Албания (Джавидъ пашовия) и под.

ското, изхождайки „отъ интереса на българската нация“), прѣдпочтително е това налагане да стане по възможность по-скоро:

а) защото сега Турция вжтрѣшно е слаба и сега създава и ще създава удобни моменти;

б) защото сега тя военно не е силна, а по-нататъкъ има шансъ да се засили.*) докато България сега е силна военно, а по-нататъкъ почти нѣма шансъ или почти нѣма кждѣ повече да се засилва въвъ военно отношение.

Скопйе, Октоврий 1909 г.

---

*) Изтеклата година *повече отъ половината* бюджетъ на държавата отиде за военни цѣли; настжпващата година сжщото ще бжде.

Бѣлѣжки отъ днешна дата.

Къмъ стр. 6. Когато се пишеха тѣзи писма, турцитѣ не бѣха почнале да прилагатъ неузаконения законъ за четитѣ и закона за разтурване нетурскитѣ национални политически организации; тогава въ Македония нѣмаше воененъ сждъ, нѣмаше възстанието въ Сѣверна Албания, нѣмаше обезоржжването и небивалата въ Хамидовото врѣме инквизиция въ Енидженско и въ Скопския край.

Къмъ стр. 22. Поведението, което напослѣдъкъ държатъ българскитѣ социалисти — широки и тѣсни — съсъ своитѣ резолюции-протести противъ варварствата на турцитѣ въ Македония, не може да не възрадва сички македонски дѣйци. За да добие обаче истински, практиченъ смисълъ това тѣхно поведение, би трѣбало то да се доведе до логическия му край, а именно — открито и категорично да завикатъ за освободителна война. Защото, както е било до днесь, тѣ сж изказвале само едни голи благопожелания и протести, а на практика сж биле най-добритѣ съюзници на Двореца, най-добритѣ пропагандатори на дворцовата политика, която, както се знае отъ сѣкого тукъ и въ странство, се върти сѣ околу това: *каквото и да става, война да нѣма.* Въ това отношение слѣдъ социалиститѣ най-добри пропагандатори на тая дворцова политика очевидно сж народняцитѣ. А какъ би се намѣрилъ на тѣсно държавния глава, ако социалисти и народняци се явятъ рѣзко настроени противъ него и по кардиналния въпросъ на външната политика, а не само по вжтрѣшната му политика!
